

М.І. Майхрук

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Методичні поради
до проведення занять у дитячому садку

Тернопіль
Навчальна книга - Богдан

УДК 371.21
ББК 74.105
М 12

Майхрук М.І.

М 12 Ознайомлення із природним довкіллям : методичні поради до проведення занять у дитячому садку / М.І. Майхрук : Тернопіль — Навчальна книга — Богдан, 2015. — 128 с.

ISBN 978-966-10-1294-2

Пропонований посібник містить практичні рекомендації щодо організації прогулянок та екскурсій для ознайомлення дітей із природним довкіллям, проведення спостережень за неживою та живою природою.

Матеріал структуровано за віковими категоріями на основі освітніх програм «Українське дошкілля» та «Впевнений старт»

Для вихователів дитячих садків, батьків, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 371.21
ББК 74.105

Від автора

Базовий компонент дошкільної освіти забезпечується освітніми програмами «Українське дошкілля» та «Впевнений старт», які передбачають ознайомлення дошкільнят з природою, починаючи з раннього дитинства [1, 2, 3].

Відомо, що в малюка сприйняття природи набагато гостріше, ніж у дорослого. Дитині здається, ніби вона — перша людина, яка почула спів соловейка, що павук — чудо землі, і взагалі, що вона — першовідкривач. Підтримуючи цей живий інтерес, вихователь може засобами природи формувати в дітей позитивні якості особистості і не тільки ознайомлювати вихованців з природними явищами, а й пояснювати їх походження та взаємозв'язки.

З огляду на це зростають вимоги до педагогів, які працюють з дітьми. Вихователь повинен мати певний обсяг знань з основ біології, знати особливості поведінки різних тварин, уміти висаджувати рослини і доглядати за ними, мати навички в організації куточка живої природи.

Основний засіб пізнання природи — спостереження. Тому прогулянки у природу дають великі можливості для ознайомлення малят з різноманітними природними явищами.

Пропонований посібник допоможе вихователям організувати екскурсії та прогулянки у природу. Весь матеріал відповідає чинній програмі та віковим особливостям дітей.

Для кожної вікової групи формулюються завдання щодо ознайомлення з навколишнім середовищем, розкривається основний зміст прогулянок та методика їх проведення.

Також у посібнику наведено ігри, які можна використати під час прогулянок відповідно до кожного сезону, запропоновано уривки розповідей, які можна прочитати дітям.

Ознайомлюючи з природним довкіллям своїх вихованців, вихователь має звертати їхню увагу на працю людей, наголошувати

на тому, що дорослі добросовісно працюють у різних галузях народного господарства і досягають значних успіхів.

Дітям необхідно знати, що люди повинні піклуватися про природу, раціонально використовувати її багатства. Тільки тоді вона буде до людини доброю і щедрою.

Для кращої підготовки вихователя до прогулянок можна використати ілюстровані посібники «Тварини. Визначник для початкових класів» та «Рослини. Визначник для початкових класів» [12,13]. Вони містять кольорові ілюстрації та інформацію про тварин і рослин, які можна зустріти в межах України.

Організація квітників і городу

Наявність квітників біля дитячих садків — необхідний елемент естетичного виховання дітей. Квітучі рослини не лише прикрашають територію, ділянку, але й дарують естетичну насолоду, викликають радість.

Залежно від температурного режиму та кліматичних умов педагоги самі повинні дібрати необхідні види рослин для озеленення садка.

Для підтримки зацікавленості дошкільнят важливо, щоб цвітіння на квітниках було безперервним. Тому висаджують насамперед багаторічні рослини. Вони менш вибагливі, не потребують особливих затрат, догляду. До того ж зацвітають набагато раніше, ніж однорічні квіти.

Рослини висаджують на ділянках або клумбах. Клумби — найбільш поширений вид квітників у дитячих садках. Вони можуть бути різноманітними за формою, але бажано не більше 1 м в діаметрі, щоб дітям було зручно доглядати за ними. У центрі клумби висаджують високі рослини (півонії, жоржини, флокси), а навкруги — нижчі за висотою. По краю клумби висаджують найнижчі рослини.

Усі клумбові рослини вимогливі до ґрунту. Він повинен бути родючим, рихлим і пухким. Родючий шар ґрунту має становити не менше 40–50 см. Якщо він не глибокий, а під ним глина або пісок, то останню частину потрібно замінити родючим шаром. Для цього знімають верхній шар ґрунту, непридатний викопують, а на його місце насипають знятий зверху шар, попередньо змішаний з добривами. Зверху насипають ґрунт, узятий в лісосмузі або листяному лісі.

У середині квітня на клумбах зацвітають нарциси — перші квіти на ділянці. Вони можуть бути білого або жовтого кольору. На початку травня розпускаються тюльпани, а до кінця місяця зацвітають півники, люпин та дельфініум.

Дуже цікаві флокси. Це багаторічники, які квітують з початку літа до пізньої осені. Вони мають красиве яскраво забарвлене суцвіття.

На початку червня зацвітає півонія — кущ висотою до 1 м з яскраво-зеленими листками і великими махровими білими та червоними квітками.

Із багаторічників вирощують на клумбах жоржини. Коріння (бульби) цих рослин на зиму викопують і зберігають у підвалах, а весною знову висаджують у ґрунт. Жоржини починають зацвітати

у середині літа і цвітуть аж до настання морозів. Їх різнобарвні махрові квітки бувають великих розмірів.

На клумбах дуже часто зустрічаються однорічні рослини, які висаджують розсадою або насінням. Проте трапляються й такі, які самовисіваються. Це стокротки, календула, нічні фіалки. Їхнє насіння після дозрівання випадає в ґрунт і наступної весни проростає. Таким чином ці рослини можуть проростати на одному місці декілька років.

До роботи на квітниках залучаються вихованці усіх вікових груп. Під час догляду за квітучими рослинами, спостереження за їх ростом та цвітінням діти бачать результати своєї праці.

Крім квітників у кожному дитячому садку необхідно мати город. Для нього вибирають рівне місце, яке добре освітлюється сонцем. Город необхідно поділити на дві частини: одна для молодшого дошкільного віку, інша частина — для старшого дошкільного віку. Якщо площа не дозволяє, можна зробити загальний город, але грядки для молодших дітей потрібно розміщувати біля входу.

Восени батьки перекопують і удобрюють ґрунт. Навесні його рихлять і вирівнюють. Розбивають грядки, виділяючи центральну і допоміжні доріжки. На грядках маркером проводять борозни для висіву насіння.

Діти молодшого дошкільного віку висівають велике насіння (кабачки, квасолю, горох, боби), садять цибулю. Зимом вони вирощували цибулю у ящиках, тому вже знають, як її садити та доглядати. Старші дошкільнята сіють дрібніше насіння (кріп, салат, моркву, попередньо змішуючи його з піском).

Повинна бути і невелика діляночка для полуниць. У північній частині городу можна посадити кукурудзу і соняшник.

Протягом весни та літа діти працюють на городі і спостерігають за ростом і дозріванням овочів.

У процесі роботи на квітнику і городі вихованці одержують задоволення, впевненість у своїх силах та можливостях, що вони можуть виконувати важливу роботу.

Для того, щоб робота на квітнику і городі була організована правильно, потрібно мати необхідний інструмент. Він має відповідати віковим особливостям дітей, їх зросту, але не повинен бути іграшковим. Після роботи металеві частини потрібно очистити від ґрунту, а відра і лійки висушити.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

ГРУПА РАННЬОГО ВІКУ

Діти дуже швидко розвиваються фізично у перші три роки життя. У цей період їм необхідні активні самостійні рухи. Малюки цікавляться усім, що їх оточує, а це дуже важливо для розумового розвитку.

У дитини розвивається пам'ять, увага, спостережливість. Таким чином, вона може робити перші узагальнення про явища, які вона спостерігає.

Проте одних самостійних спостережень для повноцінного розвитку дитини недостатньо. А тому вихователь з раннього дитинства ознайомлює дітей з явищами природи планомірно і послідовно.

Спочатку педагог звертає увагу малюків на вулицю за вікном і розповідає про об'єкти, які можна там побачити. Дітей біля вікна потрібно розташувати так, щоб вони могли бачити те, про що розповідає вихователь.

Але найбільш ефективний метод ознайомлення з довкіллям — спостереження під час прогулянок.

Спостереження за неживою природою

Вихователь під час прогулянок звертає увагу дітей на те, як змінюється погода на вулиці: сьогодні яскраво світить сонечко, на вулиці тепло; наступного дня сонечка немає, на вулиці прохолодно; іншого дня падає дощ, на вулиці холодно і мокро. Необхідно привчати дітей з раннього віку спостерігати за цими явищами.

У теплу пору року на вулиці розташовують посудину з водою. Малята переливають воду з однієї посудини в іншу, пускають плаваючі іграшки по воді. Так вони ознайомлюються з властивостями води і її використанням: вода летіється, водою поливають рослини, у воді плавають рибки, водою умиваються.

Діти ознайомлюються з властивостями піску: вони насипають з нього гірки, змочують його водою і наповнюють ним форми. Таким чином, малюки приходять до висновку, що сухий пісок сипучий, а вологий — ні.

Спостереження за рослинним світом

Ознайомлюючи дітей з природою, насамперед треба звернути увагу на кімнатні рослини, які є в кутку живої природи. Необхідно показати, що вони ростуть у ґрунті та як за ними доглядати (розпушування ґрунту, поливання водою).

Розгляньте рослини, які ростуть на квітнику. Розкажіть, яке забарвлення мають квіти. Запропонуйте знайти іншу квітку такого ж забарвлення. Поливаючи землю біля рослин, вихователь говорить: «Я поливаю усі рослини на квітнику водою — вони будуть краще рости і буде більше квітів».

Навіть дітей відрізнити дерева від інших рослин. Зверніть увагу малят, що на деревах є листочки. Запропонуйте підняти жовті або червоні листочки і підкинути їх уверх, так наче їх здійняв вітер.

Можна пограти у піжмурки. Діти ховаються за дерева, а вихователь шукає їх, називаючи при цьому різні види дерев. Потім ховає зайчика за різними деревами, а малюки шукають його.

Необхідно привчати дітей бережно ставитися до природи з раннього дитинства. Не слід зривати при маленьких дітях квітучі рослини, їхні листки або гілочки.

Спостереження за тваринним світом

Ознайомлення з птахами можна розпочати з кутка живої природи, де є ці тварини. Нехай діти спостерігають, як вони співають та живляться.

На вулиці під час прогулянки вихователь звертає увагу дітей на різні частини тіла птаха. Так, підготовуючи птахів, зауважує, що вони поїдають зерно дзьобом. А тепер пташки полетіли, отже, у них є крила. Пташки мають голову, а на голові є очі, вони ними бачать зерно і діток. Зверху птахи вкриті пір'ям, щоб їм було тепло. У пернатих є ніжки, якими вони ходять по землі.

На наступній прогулянці можна спостерігати за кішкою. На голові в неї розташовані очі, рот, біля якого є вуса. У кішки добре розвинуті ноги, вона ними бігає і може скочити на тин. Отож, діти, кішка дуже прудка.

ПЕРША МОЛОДША ГРУПА

У дітей молодшого дошкільного віку педагог продовжує розвивати інтерес до навколишнього. Він розширює і поглиблює їхні знання про природу.

Вихователь знайомить малят з явищами як у неживій, так і в живій природі.

Спостереження за явищами неживої природи

Восени у теплий період діти повинні якомога більше перебувати на свіжому повітрі. На прогулянках вихователь звертає увагу на сонце. Воно яскраво світить, тому на вулиці тепло. У нас порівняно тепла осінь. З часом сонечко з'являється рідше, воно менше гріє, і на вулиці стає холодніше.

Для занять з водою використовують надувний басейн або іншу ємність. Покажіть, що деякі предмети важчі за воду, тому вони тонуть, а легші плавають на поверхні. Поясніть і продемонструйте, що вода буває холодною і теплою. В одній посудині холодна, а в іншій — тепла вода. Для демонстрації легких предметів використайте кусочки кори, невеликі палички, а для показу важчих предметів — гальку.

Під час занять вихователь знайомить дітей з властивостями піску. Пропонує дітям набрати пісок у форми і перевернути їх. Пісок розсиплеться, і тому фігури не вийдуть. Діти дійдуть висновку, що пісок сипучий. А якщо його полити водою, то з нього можна зліпити різні фігури. Покажіть, що на вологому піску можна малювати паличкою.

У роботі з глиною вихователь демонструє, що суха розсипається, а зволожена ліпиться. З вологої глини педагог ліпить різні іграшки.

Спостереження за рослинним світом

З рослинами діти ознайомлюються у першу чергу на клумбах. Краще, коли там ростуть квіткові рослини одного або двох видів. Вихователь звертає увагу малят на забарвлення квіток, на форму та величину: флокси — високі білі, а чорнобривці — низькі та жовті.

Необхідно розглянути листки цих рослин. По закінченні можна зробити висновок, що у різних рослин не лише різні квітки, але й різні листочки: вони бувають довгі і цілокраї, круглі і посічені.

Також потрібно звернути увагу дітей на забарвлення листків. Дошкільнята повинні зробити висновок, що всі рослини мають зелений колір.

Ознайомте малюків з деревами, щоб вони добре відрізняли ці рослини від інших.

Спостереження за тваринним світом

На прогулянках вихователь ознайомлює дітей з деякими тваринами та їхньою поведінкою. Спостерігаючи за тваринами, малята називають частини їхнього тіла, величину самої тварини та її забарвлення. Наприклад, сокола — великий птах, чорний з білими плямами, хвіст довгий, а синиця — невеличка пташка, яскраво забарвлена, швидко літає. Грак — великий чорний птах, який по-важно ходить по землі.

Вихователь звертає увагу на метеликів, що літають над клумбами, сидять на квітках, де живляться нектаром. На квітниках також можна побачити літаючих бджілок і мух, які за забарвленням подібні до ос. Знайомство з різноманітними жуками краще розпочати із сонечка. Сонечко можна посадити на руку і спостерігати, як комаха рухається, як злітає.

У зимовий період спостерігають за птахами, які прилітають до годівниць.

Праця людей

Восени зверніть увагу дітей на те, чим займаються дорослі на городах та в садах. На городах вони збирають врожай овочів, а в садах — фрукти. Запропонуйте дітям допомогти.

Узимку дорослі розгортають сніг, посипають вулиці і тротуари піском.

Весною і влітку рихлять землю, висаджують рослини, доглядають за ними.

◆ ЩО МОЖНА ПРОЧИТАТИ ДІТЯМ ◆

СОНЕЧКО

Біля сонечка, вгорі
плавала хмаринка,
проти сонечка, в дворі
бавилась Яринка.

Не журись, Яринко,
не на вік хмаринка;
хмарка розпливається,
сонечко ж — лишається!

Г. Бойко

ВОДИЧКА

Наберу з криниці
свіжої водиці,
буду умивати,
буду промовляти:
— Водичко, водичко,
умий Олі личко,
рожеве та біле,
як яблучко спіле!

Г. Бойко

З вірша

«ДОЩИК, ДОЩИК!»

Дощик,
дощик! —
не дає гуляти,
ми з ляльками,
з іграшками
біжимо до хати.

Г. Бойко

ДЖЕРЕЛО

У полі при долині,
як вийти за село,
в живій криниці б'ється
прозоре джерело.
У спеку хлібороби
сюди частенько йдуть,
і радісно криничці,
що з неї воду п'ють.

М. Сингаївський

ІЗ СНІЖКУ ОЛАДКИ

Ой, ладусі, ладки, ладки!
із сніжку у нас оладки.
Прийде сонце — добрий гість
і оладки всі поїсть.

М. Заєць

КУДИ КОМАРІ ВЗИМКУ ПОХОВАЛИСЯ

На зиму комарі поховалися в різні щілини, в старі дупла. Вони й біля нас зимують. Позлітаються в підвал або погріб, багато їх там в кутку назбирається. Причепляться комарі своїми довгими ніжками до стелі, до стін та й сплять цілу зиму.

Г. Скребицький, В. Чапліна

ВОРОГ ЛІСУ

Повзе по дереву величезна гусінь — товста, волохата. Один листок з'їсть, другий, третій... десятий — багато їй треба листя, щоб прогудуватися. А поряд інші такі самі повзають. І всі вони гризуть листя. Дивишся — дерево стало голе, ніби взимку, і весь ліс голий стоїть.

В. Танасійчук

КАЧЕЧКА

Качечка кряче —
каченят не баче.
Кличе качечка курчат:
— Чи не бачили качат!

Г. Бойко

ЮЛЯ І ЗОЗУЛЯ

— Ку-ку! — долинуло з гори —
кує в гаю зозуля.
І раз, і два, і три —
тихенько лічить Юля.
А потім просить: — Ох!
не треба більш кувати,

бо я лише до трьох
умію рахувати.

П. Ребро

КОНЯЧКА

Я люблю конячку сиву,
причешу їй гарно гриву.
гребінцем пригладжу хвостик
і поїду верхи в гості!

А. Барто

КОЗУЛЯ

Кізенько-козуля
маленька,
кізенька-козуля
гарненька.
Прийшла козуля.
до річки
чистої попити
водички.

Г. Бойко

ЗАЙЧИКИ

В лісі сніг. У лісі звірі,
ось зайчатка скачуть сірі.
Сірі їстоньки хочуть,
сірі з голоду тремтять.
Бідні зайчики, голодні,
ще не снідали сьогодні.

М. Познанська

ЗАЙЧЕНЯТКО.

— Ой маленьке зайченятко,
де твоя домівка-хатка?
— В мене хатка за горбочком,
під ялинкою й дубочком.

В. Крищенко

ДРУГА МОЛОДША ГРУПА

З дітьми цієї групи проводять систематичні спостереження за неживою природою в усі пори року, виявляють елементарні зв'язки між сезонними змінами у природі та працею людей. Увага в такому віці ще не стійка, і тому потрібно розповідати декілька разів про те чи інше явище, щоб діти його запам'ятали.

ОСІНЬ

Спостереження за неживою природою

Сонце. Усі зміни в природі тісно пов'язані із сонцем. Під час прогулянок вихователь звертає увагу на сонечко, пропонує малятам підняти руки вгору, щоб вони відчули тепло його променів. Поспостерігайте за тінню від різних предметів та від самих дітей.

Іншого дня, коли немає сонечка, запитайте «А де поділось сонечко?». Діти скажуть, що воно заховалось за хмаринки. Розгляньте хмаринки, вони бувають білого або сірого кольору. Білі хмаринки — пухнасті, вони подібні на клаптики білої вати.

Після дощу бувають калюжі. У сонячні дні вони швидко висихають. Запитайте, куди поділась вода (її висушило сонце). Якщо є гумові іграшки, то у відеречках помийте їх, а після цього розкладіть на сонечку, вони швиденько висохнуть. Отже, сонечко допомагає висушити іграшки.

Котрогось дня, коли сонечко є на небосхилі, але на вулиці холодно, вихователь запитусь: «Чи гріє сьогодні сонечко?» Діти відповідають, що сонечко світить, але не гріє, сьогодні холодно. Педагог зауважує, що сонце все рідше з'являється на небосхилі, менше гріє, і повітря стає все холоднішим.

Вітер. На прогулянці роздайте кожній дитині прапорець, запропонуйте підняти його вгору. Прапорець буде рухатись. Пояснить, що вітер дме і колише полотнище прапорця.

Можна ще провести дослід, для цього необхідно виготовити паперові кулі.

Спосіб виготовлення. Беруть цупкий папір і вирізають три круги. Їх складають пополювині, склеюють між собою, вклавши все-

редину тоненьку мотузку. Ці «кульки» вихователь роздає під час прогулянки, говорячи при цьому: «Сьогодні дме вітер, від цього кульки крутяться».

Запропонуйте діткам подумати, від чого рухаються гілки на деревах. «Тому, що сьогодні є вітер», — відповідають діти.

Дощик. За цим явищем краще спостерігати з відкритої веранди або через відкрите вікно. Спочатку падають поодинокі краплі, а потім кількість крапель збільшується. Починається сильний дощ. Запропонуйте дітям послухати, які він утворює звуки.

Систематично спостерігаючи за дощем, малята зроблять висновки, що дощі стають частішими, теплі дощі перетворюються на холодні. В кінці осені разом з дощем випадають сніжинки.

Розгляньте, які предмети після дощу стали мокрими (лавочки, доріжки, дахи будинків, листки на деревах, рослини, квіти на клумбі). Після дощу мокрим стає і пісок. Покажіть, що вологий пісок можна закладати у форми і викладати різні фігури. Поясніть, що коли він сухий, зліпити такі фігури неможливо. Таким чином, діти ознайомлюються з властивостями піску.

Місяць і зорі. Восени тривалість дня поступово зменшується. Увечері на прогулянці вихователь пропонує дітям розглянути небо, розказати, що вони побачили на ньому. Діти відповідають, що там світяться зорі. Коли добре видно Місяць, малята спостерігають за його різними формами — фазами.

Спостереження за рослинним світом

Зверніть увагу дітей на дерева, розкажіть, що у них є стовбур, гілки, листочки і плоди. Покажіть, що переважна більшість листочків зеленого кольору, але серед них є й листя жовтого забарвлення.

На наступній прогулянці малята помічають, що під деревами вже лежать опалі листочки. Вихователь зауважує, що вони мають різне забарвлення та різну форму. Запропонуйте дітям зібрати опале листя та виготовити з них букетики. Через якийсь час знову зверніть увагу на листки дерев і запитайте, чи в усіх дерев вони однакові? Нехай малята розглянуть їх і порівняють за кольором та розмірами. Вони переконаються, що у різних дерев листя має різне забарвлення та форму. Запитайте малят, які листочки їм подобаються і чому? Таким чином вихователь поповнює їхні знання.

На цій прогулянці можна пограти в гру з листочками. Для цього вихователь бере ляльку, яка одягнена по-осінньому.

Лялька просить дітей, щоб вони принесли по одному листочку берези. Запитує: “Як забарвлені ці листочки?” Вони жовтого кольору. Після цього лялька пропонує принести листочки червоного кольору, і діти приносять листки клена.

Тепер вихователь пропонує на лавочці розкласти листочки таким чином, щоб чергувалися жовті з червоними. Вийшла красива смужка з листочків. З них можна виготовити гербарій, щоб потім використати при проведенні ігор у приміщенні.

Під час наступних прогулянок слід звернути увагу на те, що листків на деревах поменшало, вони потемніли і стали сухими.

На деревах ще є плоди, вони мають різну форму, деякі з них яскраво забарвлені (калина, горобина).

В кінці осені зверніть увагу, що на деревах не залишилося листочків.

Упродовж осені вихователь проводить прогулянки до квітників, які є на подвір'ї дитячого садка або біля школи.

Найрізноманітніші різні квіти цвітуть у цей час: різнокольорові айстри, високі гладіолуси, оксамитові чорнобривці і махрові хризантеми. Розгляньте ці рослини. Вони мають зелені листочки та красиво забарвлені квітки. Зверніть увагу на загальну красу клумби. Наголосіть, що не можна зривати пелюстки з квітів або пошкоджувати їх.

Спостереження за тваринним світом

Восени часто можна спостерігати, як збираються зграйками метелики біля невеликих калюж. Метелики можуть бути білі — білан капустианий, червоно-чорні — кропив'янки, різнокольорові — павине око. Вони п'ють воду з калюжі або сидять на квітках, шукаючи поживу.

Повсюдно, навіть у приміщенні, можна зустріти такого жука, як сонечко. Це невеличка яскраво забарвлена комаха з темними круглими цяточками на крильцях. Вона поїдає шкідливих попелиць.

Восени можна спостерігати за ластівками, які збираються великими зграями і розташовуються на телефонних дротах. Вони готуються відлетіти у теплі краї.

Інші птахи збираються у зграї, літаючи над землею. Це можуть бути дикі гуси, качки або лелеки. Вони згодом також відлетять у теплі краї, тому що тут їм не вистачатиме їжі.

У нашій місцевості залишаються граки, голуби, сороки, польові та хатні горобці, різні види синиць.

Малята спостерігають, як діти старших груп підгодовують цих птахів.

Праця людей восени

Молодші діти можуть спостерігати за роботою дошкільнят, які збирають врожай, вирощений на городі, сортують овочі, розкладають їх у корзини. Вихователь розповідає про деякі складені в корзинку овочі.

◆ ЩО МОЖНА ПРОЧИТАТИ ДІТЯМ ПРО ОСІНЬ ◆

МІСЯЧЕНЬКО

Не шуміть ви, осокори,
щоб синок вас не почув.
Довго бігав він на дворі,
натомився і заснув.
Місяченьку, чародію,
не жартуй крізь вікно з ним,
не лягай йому на вії,
ти промінням голубим.

В. Сосюра

ВЕРЕСЕНЬ

До морозів ще далеко,
ще у зелені весь ліс.
Та за море вже лелека
тепле літечко поніс.

В. Сосюра

Ясне сонечко не гріє,
холодок повіва,
засихає, жовтіє
на узліссі трава.
Небо хмуриться часто,
потемніла ріка...

щоб дощем упасти,
плине хмара важка.
Осипаються клени,
листя з дуба летить...
Лиш ялинка зелена
серед лісу стоїть.

Г. Бойко

ЖУРАВЛІ ЛЕТЯТЬ

Журавлі летять, курличуть,
шлють останнє «прощавай»,
літечко з собою кличуть,
забирають в теплий край.
Ой, як жалко мені літа
і журавликів моїх!
Та не буду я тужити,
бо весною стріну їх!

М. Познанська

ХТО ЯК ДО ЗИМИ ГОТУЄТЬСЯ

Ліс улітку був увесь зелений, а тепер берізки та клени жовті, осики червоні, а поміж ними ялиночки зеленіють.

Налетить вітер, зірве з дерев листочки і закружляють вони в повітрі, наче метелики. Потім тихо-тихо додолу спускаються, землю ніби килимом укривають. А на гілках дерев з кожним днем все менше стає листочків. Все далеко видно крізь облетілі, голі віти.

З дерев опадає листя, трава і квіти в'януть, сохнуть, а насіння їхнє на землю осипається, щоб наступного року навесні прорости й знову зазеленіти, зацвісти.

Тварини також до зими готуються: мандрівні птахи збираються у великі зграї, щоб летіти у вирій; маленькі звірятка запасують у своїх коморах їжу, лагодять і утеплюють свої житла та самі одягаються в теплу зимову шубку. А комахи під кору дерев у різні щілини ховаються.

Так усе живе — і рослини, і тварини — готуються до довгої та холодної зими.

Г. Скребицький, В. Чапліна